

DUNYO OKEANLARI

Arabova Nilufar Normuminova

*Qashqadaryo viloyati Koson tumani 65-umumiy
o'rta ta'lim maktabining geografiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Dunyo okeani o'zining tabiiy resurslari bilan ta'minlanish darajasiga ko'ra eng yuqori desak adashmaymiz. Dunyodagi ba'zi hududlar bor resurslar kam ta'minlangan lekin shunday joylar borki neft, gaz biologik resurslar va boshqa tabiiy resurslar juda katta zahiraga ega. Maqolada dunyo okeanlari va ulardagi tabiiy resurslaridan foydalanish bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: okean, promille, shelf, batial, abissal, biotip, tugaydigan resurslar, agroiqlimiy resurslar.

Dunyo okeani 4 milliard yildan ortiq vaqt davomida mavjud bo'lib, shundan 3 milliard yil dengiz va okeanlarda fotosintez ishlab chiqarish jarayonlari hisoblanadi. Jahon okeanining tuz tarkibi biroz o'zgarib turadi, suvda davriy jadvalning deyarli barcha elementlari mavjud. Hisob-kitoblarga ko'ra dunyo okeanida erigan moddalarning umumiy massasi juda katta ko'rsatkichga baholanadi - 50 - 60 trillion. t) 300 mingdan ortiq hayvon turlari va 100 mingdan ortiq o'simlik turlari yashaydi. Dunyo okeanining relyefi juda xilma-xil: uning yuzasining 80% ga yaqini 3 ming metrdan ortiq chuqurliklarga va atigi 8% - kontinental shelfga mos keladigan chuqurliklarga to'g'ri keladi.

Birinchi marta "Dunyo okeani" tushunchasini XX asr boshlarida mashhur rus okeanshunosi Yu. M. Shokalskiy kiritgan. Bu sayyora juda boy bo'lgan barcha dengizlar, okeanlar, koylar va bo'g'ozlarning umumiylikini bildiradi. Texnologiyaning rivojlanishi bilan va ko'plab tadqiqotlar davomida Jahon okeanining maydoni Yer yuzasining 70%, ya'ni 361 million kvadrat metr ekanligi aniqlandi. Shuni ta'kidlash kerakki, Jahon okeani suvlarining taqsimlanishi notekis va foiz jihatidan shunday ko'rinadi:

- Okean suvlarining 81% janubiy yarim sharda tarqalgan;
- Shimoliy yarim sharda 61%.

Bu notekislik Yerda tabiat va iqlimning shakllanishining eng muhim omillaridan biridir.

Shakl.1. Dunyo okeani xaritasi.

Okeanning hajmi 1300 million kub metrdan oshadi. km. Ammo, agar biz bir vaqtning o'zida okean tubining balchig'ida to'plangan suvni hisobga olsak, bu raqamga 10% xavfsiz qo'shilishi mumkin.

To'rt okeanning maydoni

Uzoq vaqt davomida olimlar okeanlarni mintaqalarga bo'linish va sayyoramizda qancha okean borligi borasida bir fikrga kela olishmadi. Faqat 1953 yilda Xalqaro gidrogeografik byuro Jahon okeani suvlarining yagona bo'linmasini ishlab chiqdi, u hanuzgacha amalda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Dunyo okeani to'rtta okeandan iborat bo'lib, ularning har biri o'ziga xos geologik tuzilishga, kontinental qirg'oq chizig'ining xususiyatlariga, tubining topografiyasiga, oqimlariga, tabiiy resurslariga va boshqa ko'plab ko'rsatkichlarga ega.

- **Tinch okeani**- sayyoradagi eng katta, uning maydoni Jahon okeani suvlarining deyarli yarmini egallaydi va 179 mln. kv. km. Uning eng chuqur joyi 11 km chuqurlikdagi mashhur Mariana xandaqidir.
- **Atlantika okeani**- ikkinchi yirik, uning maydoni deyarli 92 million kvadrat metrni tashkil qiladi. km. Maksimal chuqurligi - 8,7 km. Puerto -Riko nomli olukda.
- **Hind okeani**- Atlantikadan bir oz kamroq - 76 million kvadrat metr. km. Uning eng chuqur joyi - Yava pastligi, uning chuqurligi 7,7 km ga etadi.
- **Arktika**- dunyoning to'rtta okeanini tugatadi, uning maydoni 15 million kvadrat metrdan bir oz kamroq. km. Eng katta chuqurlik Nansen xandaqida qayd etilgan - 5,5 km.

2. Shimoliy Muz okeani.

Okean tubining relyefi asosan Dunyo okeanining chuqurligini aniqlaydi. Taxminan 200 m gacha cho'zilgan nisbatan sayoz kontinental bank yoki tokchadan keyin qit'a yonbag'ri silliq to'shakka aylanadi. Bu erda Jahon okeanining o'rtacha chuqurligi 4 km. Lekin 11 km ga etadigan chuqurliklar borligini unutmaslik kerak. chuqurlikda.

Dunyo okeanini kompleks tadqiq etish vazifasini okeanologik fanlar emas, balki tabiiy geografiya fani hal etish lozim. Yer kurrasini materiklar va okeanlardan tarkib topganligiga hamda ularning doimiy ravishdagi o'zaro aloqadorligiga asoslanib geografik fanlar tizimida materiklar tabiiy geografiyasi qanday rivojlangan bo'lsa, okeanlar tabiiy geografiyasi ham shu darajada rivojlangan bo'lishi kerak. Okeanlar tabiiy geografiyasining asosiy maqsadi geografik qobiqning katta qismini tashkil etgan okeanosferada vududga keladigan umumiy geografik, global qonuniyatlarni, komponentlarning tabiiy geografik farqlanishlarini, akvatoriyaning va okean tubining zonal, vertikal hamda provinsial differentsiatsiyalanish qonuniyatlarini namoyon bo'lishini kompleks tadqiq etishdir. K.K.Markov iborasi bilan aytganda okeanlar tabiiy geografiyasining asosiy ilmiy vazifasi okean to'g'risidagi bilimlarni sintez qilishdan iboratdir. Okeanlar tabiiy geografiyasida tabiiy akvatorial komplekslarni har tomonlama mukammal o'rganish, ularning geografik muhitini himoya qilish, okeanlarda ekologik muvozanatni saqlash, Dunyo okeani resurslaridan maqsadga muvofiq foydalanish, biomassalarning hosildorligini oshirish, okean havo massalarining materiklarga ko'rsatadigan ta'sirini tahlil vash ular asosida tabiiy geografik bashoratlar berish kabi vazifalar ko'zda tutilgan.

O.K.Leontevning fikriga ko'ra okeanlar tabiiy geografiyasi fan sifatida endigina shakllanib va rivojlanib kelayotgan yosh Fan hisoblanadi. Dunyo okeanini kompleks tadqiq etish geograflarning asosiy vazifasiga kiradi. Okeanlar tabiiy geografiyasiz geografiya fani o'zining sayyoraviy, global miqyosdagi harakteriga ega bo'la olmaydi. Binobarin, okeanlar tabiiy geografiyasining asosiy maqsadi okeanshunoslar erishgan

yutuqlardan keng foydalanib, okean va dengizlarni kompleks tadqiq etishning geografik asoslarini ishlab chiqish, akvatorial landshaftlar tizimini turli miqyosda haritalashtirish, har xil maqsadlar uchun tabiiy geografik yo‘nlashtirish, ekologik o‘zgarishlar to‘g‘risida bashoratlar berish kabilardan iborat. Dunyo okeani mexanik va issiqlik energiyasining ulkan, haqiqatan ham tugamaydigan resurslarini o‘z ichiga oladi, bundan tashqari, doimiy ravishda yangilanadi. Bunday energiyaning asosiy turlari toshqinlar, to‘lqinlar, okean (dengiz) oqimlari va harorat gradienti energiyasidir. To‘lqinlarning energiyasi ayniqsa jozibali. To‘lqin hodisalari odamlarga qadim zamonlardan beri ma‘lum bo‘lib, ko‘plab qirg‘oq mamlakatlari hayotida ma‘lum darajada ularning hayotining butun ritmini belgilab beradigan juda muhim rol o‘ynagan va o‘ynashda davom etmoqda.

XULOSA

Maqolada xulosa sifatida umumlashtirish asosida dunyo okeani insoniyat kelajagi degan xulosaga kelish mumkin. Dunyo okeani insoniyat hayotida tobora muhim rol o‘ynamoqda. Okeanlar foydali qazilmalar, energiya, o‘simlik va hayvonot boyliklarining ulkan ombori bo‘lib, ularni oqilona iste‘mol qilish va sun‘iy ko‘paytirish bilan deyarli tugamaydigan deb hisoblash mumkin. Dunyo bo‘ylab tez o‘sib borayotgan aholini oziq-ovqat va rivojlanayotgan sanoat uchun xom ashyo bilan ta‘minlash zarurati, energiya inqirozi xavfi, chuchuk suv yetishmasligi insonlarni dunyo okeani resurslaridan foydalanishni tashkil etishni takomillashtirishni talab etmoqda.

REFERENCES

1. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent 2004.
2. Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi jurnali.
3. Homroqulov H.H. “DUNYO OKEANI TABIIY RESURSLARIDAN FOYDALANISH” ilmiy maqola
4. Turli xil internet saytlari. www.ziyonet.uz
5. www.wikipedia.org
6. www.fayllar.org